

Vilkaču mantinieki. Vēsturiskais un laikmetīgais Jāņa Mauliņa romānā “Pēdas” (1980)*

The Heirs of Werewolfs. Past and Present in the Historical Novel “The Tracks” (1980) by Jānis Mauliņš

Mārtiņš Mintaurs, *Dr. hist.*

Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošais pētnieks

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docents un pētnieks

Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423

E-pasts: Martins.Mintaurs@lnb.lv

Rakstā aplūkots Jāņa Mauliņa vēsturiskais romāns “Pēdas”, pievēršot uzmanību tā tapšanas apstākļu kontekstam. Romāns publicēts 1980. gadā, tajā atspoguļota situācija 17. gadsimta pirmajā pusē Vidzemes austrumu daļā. Sižeta pamatā ir stāsts par zemnieku pretestību kungiem, tā alegoriski saistīta ar latviešu situāciju padomju okupācijas laikā. Tādējādi romānu iespējams interpretēt postkoloniālā diskursa ietvaros kā rakstnieka konstruētu ideālā Latvijas modeļa paraugu. Romāns turpina nacionālā romantisma tradīciju vēsturiskajā prozā, pielāgojot to 20. gadsimta otrās puses situācijai. Pēc romāna motīviem 1983. gadā Rīgas kinostudijā uzņemta filma “Vilkatis Toms”, rakstā salīdzinātas romāna un filmas vēstījuma īpatnības.

Atslēgvārdi: vēsturiskā proza, vēstures reprezentācija, nacionālā identitāte, postkoloniālisms, Latvijas PSR.

The article looks at historical novel by Jānis Mauliņš “Pēdas / The Tracks”, drawing attention to the context of its creation. The novel was published in 1980, reflecting the situation in the first half of the 17th century in the eastern part of Vidzeme/Livland region. The story of peasant resistance to landlords in the novel was associated with the Latvian situation during the Soviet occupation. Thus, the novel can be interpreted in the framework of postcolonial discourse as a writer-designed model for Latvian future. The novel continues a tradition of national romanticism in historical prose, adapting to the situation of the second half of the 20th century. The film

* Pētījumu finansē Latvijas Republikas Kultūras ministrija, projekts “Kultūras kapitāls kā resurss Latvijas ilgtspējīgai attīstībai”, projekta numurs: VPP-KM-LKRVA-2020/1-0003. Autors izsaka pateicību kolēģim *Dr. philol.* Paulam Daijam par vērtīgām konsultācijām un atbalstu raksta tapšanā.

“Vilkatis Toms / Werewolf Tom” based on this novel was made at the Riga Film Studio in 1983. The current article compares the narrative features of the novel and film.

Keywords: historical fiction, plague representations in literature, national identity, post-colonialism, Latvian SSR.

Latviešu rakstnieka un publicista Jāņa Mauliņa (1933–2009) vēsturiskais romāns “Pēdas” publicēts 1980. gadā Rīgā, izdevniecības “Liesma” veidotajā tematiskajā grāmatu sērijā “Stāsti par vēsturi”. Romāna sižets attēlo izdomātus notikumus Vidzemes ziemeļaustrumu nomalē, “*trijstūrī starp Jaunpiebalgu, Gulbeni un Madonu*”,¹ tie norisinās Polijas–Zviedrijas kara noslēguma posmā, kas Latvijas teritorijā ilga no 1600. līdz 1629. gadam. Sižeta pamatā, kā grāmatas ievadā² apgalvo romāna autors, ir kāda Mauliņa ģimenes leģenda, kas papildināta ar publikācijās atrodamiem folkloras nostāstiem par mēra epidēmijas laiku un par vilkačiem. Kaut gan romāns formāli tika iekļauts jaunatnei un bērniem domātās literatūras kategorijā,³ plašākā sabiedrībā tas kļuva populārs kā viens no tolaik retajiem latviešu oriģinālprozas darbiem par vēstures tematiku. To apliecina arī fakts, ka jau pāris gadus pēc romāna publikācijas sekoja tā ekranizācija⁴ Rīgas kinostudijas filmā “Vilkatis Toms” (1983). Pēc romāna motīviem veidotā kinofilma būtu atsevišķa pētījuma vērtā, tomēr šajā rakstā tā ir jāpiemin, jo ekranizācija tapa drīz pēc romāna iznākšanas, saglabājot literārā pirmavota pamatelementus: tēlu struktūru, sižeta līnijas un vēstījuma noskaņu. Latviešu literatūras vēsturē šādu gadījumu nav daudz, turklāt kinofilma veidoja J. Mauliņa kā vēsturiskās prozas autora popularitāti.

Literatūras kritiķi romānu “Pēdas” vērtēja ar mazliet atturīgu labvēlību, uzsverot, ka šādas grāmatas ir labas, interesantas un vajadzīgas, kaut gan autors šeit nerisina

eksistenciālas problēmas, bet piedāvā lasītājam senatnes atmosfērā stilizētu piedzīvojumu stāstu ar lielāku vai mazāku didaktikas piedevu. Ieskatam dažu kritiķu viedokļi. Konstatējot, ka vēstures materiāla studijas J. Mauliņam ļauj “*vēsturiski pamatoti un ticami risināt stāstījumu par vilkačiem*”, literatūras kritiķis Ivars Aļķis (1939) tomēr atzina, ka šajā grāmatā “*pagātnes tēmas risinājums nepaceļas līdz tādām filozofiskām dimensijām kā, piemēram, igauņu vai gruzīnu prozā*”.⁵ Literatūrzinātnieks un prozas teorētiķis Harijs Hiršs (1937–2007) ierindoja “Pēdas” piedzīvojumu romānu klāstā, atzīmējot, ka romāna autora rakstības veids ir tuvāks mitoloģiskās nekā vēsturiskās prozas stilistikai.⁶ Savukārt literatūrkritiķe Ildze Kronta (1940–2017), vērtējot J. Mauliņa daiļradi kopumā, pievērsusi uzmanību tam, ka kritikas attieksmi pret vilkaču sāgu daļēji noleica padomju ideologu ilgstošā pretestība J. Mauliņa pirmā romāna “Kājāmgājējs” izdošanai atsevišķā grāmatā pēc tam, kad tas bija publicēts literatūras žurnālā “Karogs” 1974. gadā:

“Birokrātiskā virsvara ne tikai liedz literatūrai tās normālo attīstības gaitu, tā deformē arī vērtējumu sistēmu [...] nokritizētais autors iegūst cietēja oreolu, viņa paškritika pieklust, un rodas ilūzija, ka jebkuru iebildumu pamatā ir autora “bīstamība un nevēlamība”, nevis konkrētā darba mākslinieciskās nepilnības. [...] Un tad nav brīnums, ka rodas tāda situācija, ka autors tiek ačgārnī kritizēts un ačgārnī slavēts. Kājāmgājēju apkarroja dažādos līmeņos, Pēdas slavēja “par katru cenu”, viduvējo romānu Mīlestības infraskaņas (1982) kāds kritiķis pielīdzināja I. Turgeņeva, K. Hamsuna skaistākajiem romāniem par mīlestību utt.”⁷

Romāns “Pēdas” patiešām iezīmē J. Mauliņa pievēršanos tēmai, kas iepriekš nav bijusi raksturīga viņa daiļradei. Tas varētu būt saistīts ar autora mēģinājumiem atrast

latviešu literatūrā tādus sev piemērotus “brīvās izpausmes laukus, kas ļautu izvairīties no iespējamiem iebildumiem daiļdarbam”,⁸ ņemot vērā to, cik piesardzīga bija padomju ideologu attieksme pret J. Mauliņa darbu 20. gadsimta 70. gadu otrajā pusē. Līdz ar to romāna tapšanas konteksts un tā recepcija pēc publicēšanas grāmatā veido interesantu notikumu kompleksu, kas raksturīgs tā dēvētajam stagnācijas posmam padomju okupācijas režīma vēsturē. Tādēļ ir pamats aplūkot šo romānu kā savulaik nozīmīgu literārās dzīves parādību, kas turklāt atspoguļoja latviešu kultūrai 20. gadsimta 70. un 80. gadu mijā būtiskus vēstures kolektīvās uztveres un interpretācijas aspektus.

Vēsturiskās prozas žanra izcelsmi Eiropas literatūrā pieņemts saistīt ar romantisma laikmetu 18. gadsimta nogalē un 19. gadsimta sākumā, tomēr žanra robežu un tātad arī satura definēšana joprojām raisa atšķirīgus vērtējumus.⁹ Dažādām pieejām kopīga ir atziņa, ka vēsturiskā proza literārā teksta radišanai izmanto datus par pagātņi, kas saistīti ar cilvēku biogrāfijām vai notikumiem un situācijām, kam tiek piešķirta vēsturiska nozīme. Precizējot šo ļoti vispārīgo vēsturiskās prozas raksturojumu, var izmantot vēsturnieka Edgara Andersona (1920–1989) piedāvāto aprakstošo skaidrojumu, kas paredz, ka “vēsturiskā romāna autoram literārais darbs jārada, balstoties uz avotiem, materiālām liecībām, intuīciju un fantāziju”,¹⁰ turklāt visi šeit nosauktie elementi ir uzskatāmi par vienlīdz svarīgiem.

Vienā rakstā nav iespējams kaut vai vispārīgos vilcienos attēlot visu latviešu vēsturiskās prozas attīstības gaitu, jo tas ir atsevišķa pētījuma uzdevums, tādēļ šeit atzīmēti tikai tie aspekti, kas ir būtiski J. Mauliņa romāna kontekstā. Lai vienkāršotu šī pētījuma struktūru, vēsturisko romānu tipoloģiju iespējams reducēt līdz divām kategorijām: pirmkārt, vēsturiski dokumentālie romāni, otrkārt, romāni, kuru pamatā ir izdomāti jeb fiktīvi notikumi. “Pēdas” pieder pie otrā

vēsturisko romānu tipa, kas latviešu literatūrā parādās 20. gadsimta sākumā. Kā šī romāna tematiskos priekštečus, kuru sižets tāpat piesaistīts 17. gadsimta notikumiem Latvijas teritorijā, var minēt Andrieva Niedras (1871–1942) romānu “Kad mēness dilst” (1903), literāta un kultūras vēstures pētnieka Roberta Klaustiņa (1875–1962) romānu “Pa tumšām tekām” (1927; izdota tikai romāna pirmā daļa “Labos kungos”) un Jēkaba Janševska (1865–1931) romānu divās daļās “Mežvidus ļaudis” (1929). Raksturīga pazīme, kas sastopama visos minētajos literārajos darbos, ir tajos aprakstīto notikumu saistība ar sērgas, respektīvi, mēra, epidēmiju kā kara un sirotāju nestā posta pavadoni.

Sērgas vai epidēmijas laikmeta notikumu attēlojums Rietumu literatūrā ir pazīstams kopš antīkās pasaules līdz pat mūsdienām.¹¹ Izlases veidā aplūkojot vairākus literāros tekstus, kuru sižeta pamatā ir likts sērgas izplatīšanās motīvs, igauņu izcelsmes amerikāņu literatūrzinātnieks Jiri/Džordžs Kurmanis (*Jūri/George Kurman*, 1942–1994) konstatējis šim motīvam raksturīgo sižeta attīstības shēmu. Tā sastāv no trim daļām, un tai piemīt noteikts ētiskais vēstījums.¹² Sērgas reprezentācija literatūrā, vai nu tā balstās uz patiesiem notikumiem, vai ir izdomāta, vienmēr parādās kā sekas vardarbībai, kas skar cilvēku sabiedrības eksistences pamatus. Vēsturiskie apraksti par sērgas izplatīšanos un tās radīto postu var noderēt kā avots literārajam naratīvam, kas tiecas piešķirt šim stāstam morāli, lai tādējādi glābtu mūs no bojāejas. Pirmā daļa šajā vēstījumā ir stāsts par ģimenes vai dzimtas izpostīšanu liktenīga konflikta vai ārēju spēku – kara, sirotāju iebrukuma u. tml. – dēļ, turklāt parasti ģimenes sagraue ir cilvēku apzinātas un mērķtiecīgas rīcības rezultāts. Šī katastrofa kļūst neatgriezeniska un nosaka visu turpmāko notikumu attīstību. Otrā daļa ir sērgas izplatīšanās, kas nāk kā Dieva/dievu vai likteņa uzliktais sods par cilvēku darbiem. Tam seko trešā daļa, kas turpina

morālā atalgojuma tēmu, – sērgā izdzīvojušo sabiedrību vai indivīdu piemeklē monstru dzimšana vai neauglība. Dž. Kurmanis uzsver, ka šādus vēstījuma motīvus iespējams atrast ne tikai rakstītajā literatūrā, bet arī dažādu tautu folkloras materiālos, īpaši ticējumos. Monstru piedzimšana kā nelaimes zīme vai brīdinājums par tuvīnām briesmām sastopama arī Livonijas literatūrā 16. gadsimta nogalē. Saskaņā ar Svētā Augustīna iedibināto tradīciju monstrozitate ir raksturīga tieši kristīgās, respektīvi, civilizētās, pasaules perifērijai, par kādu šajā laikā tika uzskatīta arī Livonija, turklāt laikabiedru tekstos, kuros aprakstīta monstru nākšana pasaulē, iekļautas arī politiskas alūzijas par nesen piedzīvoto Livonijas sadalīšanu kā nelaimi, kas piemeklējusi visus šīs zemes iedzīvotājus.¹³ Palūkosimies, kāda ir J. Mauliņa literārā darba saistība ar šo sižeta attīstības shēmu.

Romāns “Pēdas”, tāpat kā kinofilma “Vilkatis Toms”,¹⁴ sākas ar zemnieka Toma ģimenes izpostīšanu: trīs dezertējuši zviedru karavīri nogalina viņa tēvu un izvaro sievu. Sirotāju nogalināšana, savukārt, liek Tomam ar atlikušajiem dzimtas piederīgajiem meklēt patvērumu purvos un mežos, aiz Melnās sērgas laukiem, jūdzēm tālu no savām mājām – tādā vietā, kur apkārtnes iemītnieki “*apmiruši sērgā vai karā nokauti*”. Pēc vairākām dienām ceļā un vēl kāda nejauši sastapta svešinieka nogalināšanas bēgļi nonāk viensētā, kas atrodas uz salas purva vidū, un pēdu slēpšanai sāk izmantot gan ļaužu māņticīgās bailes no vilkačiem un raganu burvestībām, gan Toma prasmi daļēji pieradināt mežos dzīvojošos vilkus.¹⁵ Pie viensētas motīva nozīmes romāna vēstījumā vēl atgriezīsimies.

Turpmākais “Pēdu” sižeta risinājums gan atšķiras no Dž. Kurmaņa piedāvātās shēmas, taču to var uzskatīt arī par viņa fiksēto vēstījuma motīvu variāciju. Sērgas vietu romānā aizstāj vardarbības un neželības piesātinātais laikmets, kas gan netiek

pretstatīts kādai idealizētai pagātnei, taču lasītājam ir skaidrs, ka tā ir nevis normāla 17. gadsimta Vidzemes zemnieku ikdiena, bet gan “lielās vēstures” iejaukšanās viņu dzīvē, kas ir tikpat postoša kā mēra epidēmija. Tieši ārkārtējā situācija piespiež Tomu kļūt par “vilkati”, vispirms lai saglabātu sevi un pasargātu savus tuviniekus. Šī iemesla dēļ galvenais varonis nonāk konfliktā ar vietējo vācu muižnieku varu barona Felsberga personā, taču “Pēdas” nav stāsts par latviešu Robinu Hudu, tajā vēstīts par centieniem izglābt savējos, izmantojot dažādus paņēmienus: slēpšanos un nelegālu dzīvi tālāk prom no varas pārstāvju acīm, sava veida psiholoģisko karu pret tiem, izmantojot māņticību; piesardzīgus atbalsta meklējumus apkārtnes zemniekos, izmantojot arī iebiedēšanu un uzbrukumus; izšķirošo sadursmi ar muižniekiem, kuri devušies medībās, lai sagūstītu un likvidētu Tomu un viņa sabiedrotos. Ciņa beidzas ar nosacītu “vilkaču” uzvaru, lai gan kungi atriebjoties nogalina tos, kurus uzskata par viņu atbalstītājiem.

Sērgas iespaids uz romānā attēlotajiem notikumiem un cilvēku dzīvi tiešā veidā neparādās, tomēr saikne starp vilkaču tēmu un vēsturisko epidēmiju izplatību ir konstatējama. Filologa un folklorista Kārļa Strauberga (1890–1962) pētījumā¹⁶ par to, kādi priekšstati par vilkačiem bija izplatīti Rietumeiropā un Latvijas teritorijā no 16. gadsimta otrās puses līdz pat 18. gadsimta sākumam, ir atrodama kāda zīmīga norāde. Interese par vilkačiem Vidzemes un Kurzemes mācītāju vidū aktivizējas sērgas laikā, proti, saistībā ar mēra epidēmiju Ziemeļu kara gados 18. gadsimta sākumā. Par šo priekšstatu noturību arī izglītoto laikabiedru apziņā liecina fakts, ka vēl 1739. gadā Ropažos un Ikšķilē pratināts kāds zemnieks Pārmežu Simanis (*Peremaesch Simon*), kurš atzinies, ka trīs reizes esot pārvērties vilkaci (vācu val. *ein Wahrwolf*) ar noteiktu rituālu palīdzību.¹⁷ Lidzīgi iemesli bija arī

1626.–1627. gadā Vidzemē notikušajām raganu prāvām, kuru norise sakrīt ar “Pēdās” aprakstīto laika posmu, lai gan tās romānā pieminētas tikai epizodiski.

Tādējādi J. Mauliņa romānā trūkst Dž. Kurmaņa veidotās sižeta attīstības shēmas trešajai daļai atbilstošā stāsta par monsturu dzimšanu vai neauglību, kas seko sērgai, tieši otrādi – Toma dzimta turpina pastāvēt netraucēta savā mājvietā purva salā, un tās pēcteči tikai nākamajās paau dzēs atgriežas ārpusaulē, savienojoties ar kāda līdumnieka dzimtu, kas vēlāk ienākusi šajā apkārtnē.¹⁸ Dzīve viensētā nav tipiska 17. gadsimta situācijai, kad Latvijas teritorijas apdzīvotības struktūrā salīdzinoši vairāk izplatīti bija zemnieku ciemi:¹⁹ ne zemkopības tehnikas līmenis, ne arī apkārtējā vide nebija piemēroti atsevišķas zemnieku saimniecības pastāvēšanai. Līdz ar to šim apstāklim romānā ir vairāk idejiska nozīme: šāds risinājums ļauj autoram radīt latviešu eksistences ideālo modeli, imagināru telpu, kuras iemītnieki ir pasargāti no kaitīgām un bīstamām ārpusaules ietekmēm. Šādā iedomātā viensētā ir iespējams radīt savdabīgu mikrokosmu, savu pašpietiekamu pasauli, kas nodrošina patstāvību un līdz zināmai robežai arī attīstības un pilnveidošanās iespējas. Ar ko ir saistīta šāda romāna autora izvēle?

Šeit jāatgriežas pie jautājuma par vēsturiskās prozas būtību. 80. gadu sākumā H. Hiršs mazliet tēlaini definēja attieksmi pret vēsturisko prozu:

“[...] galvenais vēsturiskās literatūras princips – apziņa, ka pagātne nav dīvains muzeja eksponāts, par ko pabrīnīties, bet pilnskanīga un pilnvērtīga dzīve. Un reizē tas ir rakstnieka galvenais uzdevums – panākt, lai starp tālā laikmeta cilvēkiem un mums nebūtu nekādas sienas, pat ne tās viscaurspīdīgākās, lai mēs dzīvotu kopā ar viņiem tāpat kā ar tiem, kas tepat un šodien mums blakus.”²⁰

Minētā prasība par vēsturiskos notikumus sakņotā vēstījuma saikni ar mūsdienu cilvēkam aktuālām problēmām tolaik publicētajās recenzijās un teorētiskajos apcerējumos tiek nemīti atgādīnāta, acimredzot lai izvairītos no tā, ka vēsturiskās prozas rakstīšana varētu tikt apsūdzēta sekošanā sociālistiskā reālisma koncepcijai kaitīgajam principam “mākslu mākslai”.²¹ Laikmetīgā literatūra vienmēr varēja piesaukt kaut ko, kas apliecināja šādas saiknes klātbūtni tekstā, taču darbos, kuru sižets sakņojās pagātnē, tas bija īpaši jāpamato. Vienlaikus šī padomju ideoloģijas diktētā prasība veicināja vēsturiskajai prozai jau sākotnēji piemītošo²² didaktikas tendenci. Vēlreiz E. Andersona atzinums:

“Vēsturisko romānu tendence pa lielāku daļai atbilst tām noskaņām, kas valda attiecīgā rakstnieka darbības laika sociālajā psihē. Rakstnieki vēstures avotos pa lielāku daļai meklē tikai apstiprinājumu savām idejām vai arī parocīgu vielu kādas atziņas vai doktrīnas paušanai.”²³

Didaktiskās pieejas īpašo nozīmi J. Mauliņa daiļradē ir atzīmējuši gan literatūras kritiķi, gan rakstnieka laikabiedri, uzsverot, ka “*Mauliņš ir izteikts ideju kalps*”,²⁴ tādēļ iepriekš citēto visai strikto vēsturiskā romāna autora *credo* var attiecināt arī uz J. Mauliņa tekstos ietvertu vēstījumu. Līdzās estētiskajām problēmām, kas izriet no šādas pieejas un izpaužas shematiskā, iepriekš paredzamā sižeta uzbūvē, kā arī literāro tēlu rīcības psiholoģiskā pamatojuma trūkumā, ko aizstāj autora izdomātie didaktiskie mērķi un lasītāja audzināšana, parādās vēl kāds aspekts. Neatkarīgi no konkrētā autora talanta un izvēlēta sižeta oriģinalitātes, kā arī politiskā spiediena, kas ietekmēja literātu darbu, latviešu vēsturiskais romāns padomju laikā cieta arī no cita veida “mazasinības”. Pēc literatūras kritiķa un vēsturnieka Jāņa Kalniņa (1922–2000) domām, tā bija saistīta

ar to, ka Latvijas vēsturē no 13. līdz pat 19. gadsimtam trūkst ievērojamu personību, kuru biogrāfija varētu noderēt par pamatu latviešu vēsturiskā romāna attīstībai:

“Tādos gadījumos prozaīki parasti izlīdzas ar izdomātiem varoņiem, visbiežāk tas ir ierindas cilvēks laikmetu virpuļos. [...] Viens no tautas, nezināmais, kam vārdu ir izdomājis rakstnieks, bet ko vēsture nepazīst kā, teiksim, cīņu organizētāju vai liela vēriena nodevēju. [...] Par šādiem vēstures posmiem rodas t. s. kultūrvēsturiskie vai piedzīvojumu romāni. Pirmie sniedz detalizētu tautas kultūrdzīves ainu (kā J. Janševska “Mežvidus ļaudis”), otrie nepretendē uz sīkāku izraudzītā varoņa dokumentāri pierādāmu dzīves atspoguļojumu, pirmā plānā izvirza dēkainu notikumu izstāstījumu, melnu un sarkanu krāsu apņemtu dēku un sadursmju azartu (kā Rutku Tēva vēsturiskajos romānos par Rīgu). Šī īpatnība vērojama arī latviešu padomju vēsturiskā romāna ražā aplūkojamā periodā. Lielai daļai no šiem romāniem mākslinieciskais līmenis ir stipri viduvējs, tie noder galvenokārt kā t. s. izziņošā literatūra. Kultūrvēsturiskā elementa dominēšana pāri spilgtiem tēliem un problemātiku ir aplūkojamā posma latviešu vēsturiskā romāna raksturīgākā īpatnība.”²⁵

Vilkatis Toms kā romāna “Pēdas” galvenais varonis labi atbilst J. Kalniņa sniegtajam situācijas raksturojumam. Kultūrvēsturiskā romāna autoram, kurš diezgan apjomīgu romāna daļu veltīja etnogrāfisko sadzīves detaļu aprakstam, paliekot izdomātu “vidējo vēsturisko latviešu” sabiedrībā, attiecīgi pieauga vēstījuma didaktikas pakāpe, jo nācās izveidot tādu pagātnes ainu, ar kuru 20. gadsimta 70. gadu nogales lasītājs varētu vieglāk identificēties. Konstruējot Vidzemes zemnieku dzīves aprakstu Mežvidus mājās,²⁶ šajā viensētā, kuras vārds ir tieša atsauce uz J. Janševska romāna nosaukumu, J. Mauliņš vienlaikus

izveidoja priekšstatu par ideālo “latviešu pasauli”, kas atspoguļoja ne tikai nostalgiju pēc padomju okupācijas rezultātā zaudētās patstāvības (viensētas iemītnieku dzīvi nosaka viņi paši, ciktāl to nespēj ietekmēt no ārienes draudošās briesmas), bet arī romāna tapšanas laikā arvien pieaugošās bailes par latviešu skaita samazināšanos padomju režīma īstenotās demogrāfijas politikas dēļ.²⁷ Šai tēmai J. Mauliņš pievērsās 70. gados publicētajos rakstos, aicinot novērst demogrāfisko krīzi pašu latviešu spēkiem, jo ietekmēt Latvijas PSR ekonomiskās politikas noteikto iedzīvotāju skaita mehānisko pieaugumu līdz 1989. gada sākumam, kad tika pieņemti attiecīgi Ministru padomes lēmumi šajā jautājumā,²⁸ praktiski nebija iespējams. Par šīm aktivitātēm J. Mauliņam nācās sniegt paskaidrojumus Latvijas PSR Valsts drošības komitejā. Romānā “Pēdas”, atspoguļojot tā tapšanas laikā aktuālās bažas un satraukumu par latviešu tautas nākotni, tiek radīta utopiska “brīvības sala”, kurā Toms un viņa ļaudis var patverties no laikmeta sociālajiem ierobežojumiem (dzimtbūšanas, muižas varas, patvaļas u. tml.), bet vienlaikus ir skaidrs, ka tas ir situatīvs risinājums. Zemnieks Toms kļūst par “vilkati”, apstākļu spiests, taču vienlaikus iemācās kļūt par brīvu cilvēku, kaut arī viņa brīvība ir telpā un laikā ierobežota – ārpus Vilkaču sila dzīve rit savu gaitu, un Mežvidus māju iemītniekiem tajā atgriezties vairs nav iespējams. Attiecības starp vilkača Toma saimes ļaudīm un ārpusauli veidojas atbilstoši principam “mēs un viņi”: romāna centrā ir zemnieku kopienas pašpietiekamības ideja, kas pretstatīta muižai un kungiem vispār kā ārejam spēkam, ko pārstāv svešinieki.

No literatūras teorijas viedokļa “Pēdas” iespējams lasīt postkoloniālās pieejas kontekstā, aplūkojot romānu par vilkati Tomu kā rakstnieka dubulto protestu pret koloniālo pieredzi gan 17. gadsimta situācijas kontekstā (vāciskā muižniecība un latviešu zemnieki), gan 20. gadsimta situācijas

kontekstā (padomju okupācijas režīms un latviešu tauta Latvijas PSR). Koloniālisma pieredze pastiprina vēsturiskās prozas nozīmi sabiedrībā – kā raksta literatūrzinātnieks Benedikts Kalnačs:

“Iespējams uzskatīt, ka vēsturiskā pieredze ietekmējusi ikvienu Baltijas teritorijā tapušu tekstu; turklāt, līdzīgi kā citās ilgstoši kolonizētās teritorijās, literārie darbi, kas saistīti ar nacionālās pašapziņas nostiprināšanos, sākot no 19. gs. vidus, lielā mērā uzlūkojami par nacionālām alegorijām, neraugoties uz to, cik lielā (pakāpeniski pieaugošā) mērā literatūra atspoguļojusi individuālu pieredzi.”²⁹

Romāns “Pēdas” visnotaļ atbilst minētajam mērķim – konstruēt latviešu tautas kolektīvās pieredzes alegoriju, vienlaikus nostiprinot nacionālās pašapziņas izjūtu tik, cik to ļāva latviešu padomju literatūrai obligātie politiskie nosacījumi. Šāda nostāja parasti rada problēmas, kas saistītas ar literārā teksta estētisko kvalitāti. Kā atzina Zviedrijas trimdā dzīvojošais literatūras kritiķis Jānis Rudzītis (1909–1970), šī problēma latviešu literatūrā vienmēr ir bijusi aktuāla: latviešu rakstnieki lielākoties ir radījuši politiski angažētu literatūru, par mērķi izvirzot polemiku ar “vēsturiskiem vai sociāliem ienaidniekiem” uz literatūras estētiskās kvalitātes rēķina. Pēc J. Rudziša domām, šis apstāklis ne tikai ierobežo latviešu literatūras iespējas iegūt starptautisku ievēribu, jo tās tematika bieži ir pārāk lokāli centrēta un atrauta no “pārlaicīgām” problēmām, bet tas atspoguļo arī to, kā sabiedrība uztver savu vēsturi.³⁰ 50. gadu vidū izteiktā J. Rudziša atziņa kā satura, tā pamatojuma ziņā nebija zaudējusi aktualitāti arī laikā, kad Latvijā tika publicēts J. Mauliņa romāns “Pēdas”.

Postkoloniālajā diskursā īpaša nozīme ir teksta personāžu (kā fiktīvo, tā vēsturiski reālo) etniskajai un sociālajai izcelsmei, kas nosaka viņu dzīves un rakstura attīstību.

Romānā attēlotajā 17. gadsimta sabiedrībā kārtas piederībai ir būtiska, vēstījumu strukturējoša nozīme. Šķirtne starp kungiem un zemniekiem ir iezīmēta un izcelta, paredzami sadalot personāžus pozitīvajos un negatīvajos, bet līdzsvara dēļ piešķirot Zeltiņu muižas barona Felsberga raksturam arī dažus simpātiskus vaibstus. Nedaudz atšķirīgi akcenti sastopami romāna ekranizācijā: mainīts kinofilmas fināls, ar galvenā varoņa nāvi pastiprinot stāsta traģiskos elementus. Filmas sižetā dominē vēstījums par zemnieku pretestību muižniekiem, taču kārtu pretrunas attēlotas bez klišejām un personāžu konflikti sakņojas pretējās puses pārstāvju psiholoģijā, nevis to etniskajā vai sociālajā izcelsmē. Kā izklaidējošs elements recenzijās par “Vilkati Tomu” pieminēts arī šausmu filmu stilistikā veidotais vilkaču tēmas risinājums. Lai gan literatūras kritika romānu “Pēdas” uztvēra diezgan vienprātīgā labvēlībā, filma tika vērtēta prasīgāk, atzīmējot, ka filmas varoņu raksturi veidoti pārāk shematiski³¹ un kopumā ir radīta vēl viena Rīgas kinostudijai tipiska “vēsturiskā” kostīmfilmā ar vesterna žanram raksturīgām klišejām:

“Zīmīgi, ar aprobežoto muižniecību “Vilkati Tomā” konfrontēts latviešu zemnieka ideāltips. Vai filmas gaitā nerodas doma, ka visi šie brašie brīvības cīnītāji postalās un nātnajās biksēs ir kopija šķietami pilnīgi citai varoņu plejādei? Sen pazīstamā kovboju atturība, vēsais prāts un drosme, tāpat arī spēja izkļūt no jebkuras situācijas. [...] Būtibā filmu skatām kā vēstījumu par veikliem latvju zēniem, kas itin naski dancina neapstētos vācus uz karstiem ķieģeļiem.”³²

Literāro tēlu rīcības psiholoģiskā pamatojuma nepilnības, tāpat kā vēsturisko situāciju vienkāršojums pieder pie biežāk sastopamajiem vēsturiskās prozas darbu trūkumiem, kurus pamana kā kritiķi, tā arī labāk sagatavoti lasītāji. Kinofilmā varoņu

ricības motivācijas trūkums ir tiešāk uz-
tverams, tomēr, atšķirībā no 70. gados
veidotajām pseidovēsturiskajām kostīm-
filmām “Vella kalpi” (1970), “Vella kalpi
Vella dzirnavās” (1972) un it īpaši “Melnā
vēža spilēs” (1975), “Vilkatis Toms” mēģi-
na sasniegt augstāku mākslinieciskuma un
vēsturiskās situācijas rekonstrukcijas līmeni.
Pagātnes uztvere ārpus indivīda tiešās pie-
redzes, kas sniedz niansēm bagātu atmiņu
materiālu, ir pakļauta aizgūtiem un iemācī-
tiem priekšstatiem, kuru uzdevums ir sakār-
tot un padarīt lietojamu visu milzīgo vēstu-
riskās informācijas apjomu, kas nonāk mūsu
apziņā. Atgriežoties pie romāna “Pēdas”
vēstījuma, jāņem vērā, ka vienkāršots pa-
gātnes attēlojums daļēji izriet no pašas
vēsturiskās prozas būtības un to nenosaka
tikai autora mākslinieciskā talanta līmenis
vai politiskā režīma prasības. Piemēram,
etniskā un sociālā aspekta kopsakarību no-
zīme izcelta arī grāmatas nobeigumā, kur
autors raksturojis zemes kungu reakciju uz
notikumiem, kas saistīti ar vilkaču darbību:

*“Domas par svešo, draudīgo spēku, kas
pārvalda Vilkaču silu, katrs klusēdams pa-
ņēma līdzīgu uz savu muižu. Kad vēstulēs vai
runās nācās notikušo apcerēt, viņi kļuva
piesardzīgi, sodījās par zemnieku mānticību,
lādēja viņu pakļaušanos nešķīstam spēkam,
kas svešs baznīcai un dievam un tīko pēc
cilvēku asinīm, bet vilkaču vārdu nepie-
minēja. Daudziem šķita, ka no piespiestas
klusēšanas baigums vēl vairāk pieauga.
[...] Un tad sākās kungu gara aizstāvju va-
dīts pretuzbrukums. Novadu fogti saņēma
stingrus rīkojumus sagūstīt un sodīt burvjus
un raganas, riebējas un pestēlotājas, lai uz
visiem laikiem izdzītu no zemnieku galvām
ticību māņiem. [...] Bīskaps deva norādīju-
mu sprediķus tulkot bauru valodā, lai ļaužu
prātus veiksmīgāk pievērstu dievam. [...] Toties sākās zemnieku nemieri, lauņšanos
un muižu dedzināšanas citos novados. Klīda
runas par kungu varas drīzu galu.”³³*

Nepievēršot uzmanību kļūdām vēstu-
riskās situācijas raksturojumā (Vidzemē
17. gadsimtā saglabājās no Livonijas man-
totais fogta kā vietējās pārvaldes ierēdņa
amats, taču pēc reformācijas vairs nebija
bīskaps), jāatzīmē vēl kāds apstāklis.
Iespējams, romāns “Pēdas” netieši norāda
uz analogiju starp “vilkačiem” un nacionālo
partizānu situāciju pēc Otrā pasaules kara,
arī zinot to, ka padomju režīma propagan-
disti viņus nereti dēvēja par vilkačiem.³⁴
Toma un viņa piederīgo dzīves apraksts ro-
mānā atgādina partizānu cīņas taktiku, bet
kungu sarīkotās vilkaču medības – nacionālo
partizānu apkarošanas akciju, kas šoreiz
beidzas neveiksmīgi, taču tai seko plašāka
mēroga pasākumi pret vilkaču sabiedrota-
jiem un pret latviešu zemniekiem kopumā.
Līdzīgu iespaidu rada citātā minētā kungu
izvairīšanās saukt vilkačus vārdā un izskaid-
rot šo kustību ar ideoloģiskiem iemesliem,
tāpat kā padomju propaganda apgalvoja, ka
“latviešu buržuāziskā nacionālisma” cēloņi
meklējami dažu iedzīvotāju politiskā apzi-
nīguma trūkumā vai arī ir ārzemju speciā-
lo dienestu radīti.³⁵ Zemteksta meklēšana
20. gadsimta 70. un 80. gados publicētajos
Latvijas PSR rakstnieku darbos atbilst dažu
laikabiedru uzturētajam priekšstatam par
vienmēr klātesošu pretestību padomju oku-
pācijas režīmam, taču tā var būt maldīga.
Zemteksta funkcija tā dēvētajā stagnācijas
periodā bija netieši pateikt lasītājam to, kas
cenzūras noteikumu dēļ netika publicēts:
“ārēji nenosauktā opozīcija tiek iešifrēta zīmēs,
tēlos, kas nes norādi par potenciālo pretestību
vai ietver norādi par nenosauktu notikumu”.³⁶
Tomēr šādu norāžu esamība konkrētajā
tekstā vienmēr paliks atkarīga no pētnieka
interpretācijas.

Laikmeta konteksta noskaidrošanai
būtisks ir jautājums ne tikai par romāna
“Pēdas” tapšanas apstākļiem, bet arī par
tajā izmantoto vēstures avotu rekonstruk-
cijas iespējām. Kā grāmatas ievadā raksta
tās autors, romāna sižeta pamatā ir kāda

Mauliņu ģimenes leģenda, kuru autoram bērniībā pastāstījis viņa vecmāmiņa. Veidojot romāna struktūrai un kompozīcijai būtisko laikmeta vides attēlojumu, J. Mauliņš iepazīsies ar 17. gadsimta pirmās puses garīdznieku Paula Einhorna (*Paul Einhorn*, 1590–1655) un Georga Manceļa (*Georgius Mancelius*, 1593–1654) darbiem. Kurzemnieka p. Einhorna vācu valodā sarakstītais latviešu tautas apraksts *Historia Lettica* pirmo reizi publicēts 1649. gadā un, tāpat kā viņa apcerējums³⁷ par zemnieku pagāniskajiem ticējumiem, latviski pilnībā nekad nav tulkots, savukārt vidzemnieka G. Manceļa sastādītā latviešu sprediķu grāmata (pirmais izdevums 1654. gadā) un latviešu valodas vārdnīca *Lettus* (1638) atspoguļo 17. gadsimta latviešu valodas īpatnības. Tāpat rakstnieks izmantojis arī Vidzemes 1638. gada arklu revīzijas avotu izdevumu, no kura ņemti Alūksnes, Gulbenes, Gaujienas un Piebalgas novada muižu īpašnieku vārdi un zemnieku māju nosaukumi.³⁸ Romānā iestrādāti profesora Pētera Šmita (1869–1938) pirms Otrā pasaules kara publicētie folkloras materiāli, to skaitā Valkas apriņķa Aumeisteros pierakstītās teikas par vilkati Tomu.³⁹ Visbeidzot, romāna autoram acīmredzot bija pieejami vēsturnieku pētījumi⁴⁰ par vilkaču prāvām un ticējumiem par vilkačiem, kas bija izplatīti 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā, kā arī etnogrāfu darbi par zemnieku sadzīves vidi. Šos datus autors izmantojis visai lietpratīgi, lai gan vēsturnieks Alnis Svēlpis (1928–1990) vēlāk atzīmē, ka “romānā aprakstītās etnogrāfiskās detaļas (*ēkas zemnieku sētās, muižnieku tualetes u. c.*) reizēm savā attēlojumā vairāk velk uz 18., varbūt pat 19. gs. sākumu nekā tālo, bargo 17. gs.”⁴¹ Diemžēl J. Mauliņš tuvāk nav paskaidrojis, no kādiem avotiem viņš rekonstruējis romānā attēlotās 17. gadsimta Vidzemes zemnieku sadzīves ainas, taču uzsvēra,⁴² ka vēsturnieka Teodora Zeida (1912–1994) recenzija par romāna manuskriptu esot bijusi visnotaļ atzinīga.

Vēsturnieku un literātu diskusija laikraksta “Literatūra un Māksla” redakcijā 1985. gada pavasarī, no kuras ņemts iepriekšējais citāts, precīzi atspoguļo padomju režīma izpratni par to, kas ir vēsturiskā proza un kādai tai ir jābūt. Līdzās ideoloģiskajām prasībām, kas bija saistītas gan ar šķiru cīņas kā noteicošā vēstures attīstības faktora attēlojumu prozas vēstījumā, gan sociālistiskā reālisma koncepcijai obligātā pozitīvā varoņa klātbūtni tekstā un ne mazāk obligāto literatūras atbilstību t. s. partejiskuma principiem mākslā, no vēsturiskajiem romāniem padomju kultūrpolitikas noteicēji sagaidīja arī iespējami precīzu attiecīgā laikmeta vides attēlojumu. Marksisma teorētiski Rietumos⁴³ 20. gadsimta otrajā pusē vēsturiskā romāna žanram pievērsa uzmanību, tomēr Padomju Savienības Komunistiskās partijas ideologu attieksme pret to bija piesardzīga, lai gan šādu tekstu ideoloģiskā un audzinošā, respektīvi, propagandas mērķiem atbilstošā, nozīme tika atzīta un izmantota. Šādas attieksmes cēloņi bija saistīti ar apstākli, ka padomju autoru vēsturiskās prozas darbi bieži bija tikai pagātnes situāciju ilustrācijas, kas balstījās uz gatavām ideoloģiskajām shēmām, un literatūras kritiķi to lieliski apzinājās.⁴⁴ Līdz ar to vēsturiskā romāna žanrs padomju režīma kontrolētajās zemēs kļuva par specifisku un visai grūti īstenojamu literatūras nozari, un šo romānu autori atradās starp diviem pretēja virziena vektoriem – Komunistiskās partijas diktētajām ideoloģijas prasībām un lasītāju pieprasījumu pēc tāda pagātnes atainojuma, kas vismaz neatkārtotu oficiālo vēstures versiju, bet radītu imagināro telpu “savai”, režīma diktētam nepakļautai pagātnes ainavai.

Secinājumi

Romāna “Pēdas” popularitāte latviešu sabiedrībā, ko apliecina arī tā ekranizācija kinofilmā “Vilkatis Toms”, atspoguļo

situāciju padomju sociālisma norietā, kad šāda literatūra tika rakstīta (un arī uztverta) kā materiāls nacionālās identitātes veidošanai un “vēsturisko sakņu” konstruēšanai. Romāns turpina pirms Otrā pasaules kara latviešu literatūrā aizsāktu nacionālā romantisma tradīciju, modelējot to atbilstoši sava laika sociālajiem apstākļiem. Tādējādi viena no romāna funkcijām bija uzturēt un turpināt nacionālās pretošanās naratīvu literatūrā, izmantojot vēsturiskās prozas paņēmienus: nosacīti autentiskā vidē ievietot literāros tēlus, kuri apliecina latviešu zemnieku sīkstumu, atjautību un neatlaidību, cīnoties par savas patstāvības saglabāšanu acīmredzami nelabvēlīgos apstākļos. “Pēdas” savdabīgā veidā turpina pirms Otrā pasaules kara latviešu vēsturiskajā prozā aizsāktu tendenci, pievēršoties 17. gadsimta vēstures tematikai; iespējams, to sekmēja 20. gadsimta 70. gados atjaunotā interese par rakstnieka un žurnālista Rutku Tēva (īstajā vārdā Arveds Mihelsons, 1886–1961) daiļradi, viņa piedzīvojumu romānu atkārtota izdošana un ekranizācijas.⁴⁵ Pirmais un arī sekmīgākais latviešu vēsturiskās prozas

piemērs padomju okupācijas laikā bija Laimoņa Pura (1922–2016) romānu cikls par zemgaļu cīņu ar krustnešiem 13. gadsimtā, tā pirmā daļa “Degošais pilskalns” iznāca 1962. gadā. Līdz 2012. gadam šis romāns latviešu valodā tika publicēts četras reizes, kā arī tulkots un izdots lietuviešu un ungāru valodā. Tikpat svarīga nozīme tālaika situācijā bija eskeipisma motīviem, kas vienmēr pavada vēsturisko prozu kā tādu laika pavadīšanas veidu, kas ļauj lasītājiem nokļūt citā, no tagadnes atšķirīgā vidē un tādējādi atslogot ikdienas problēmu mākto nervu sistēmu. Arī J. Mauliņa romānā 17. gadsimta vēsturiskā situācija ir fons rakstnieka literārās fantāzijas radītajam sižetam, kas attēlo ideālās vai iztēlotās Latvijas modeli – viensētu, kurā mēs varam būt mēs paši, kur naidīgā vai vienaldzīgā ār pasaule mūs liek mierā un netraucē. Šāda pasaule ir statiska un nemainīga, bet vēsturiskie notikumi tajā līdzinās dekorācijām, kas ļauj atpazīt tekstā attēlotā laikmeta reālijas un līdz ar to atvieglo lasītāja identificēšanos ar romānā attēlotajiem cilvēkiem un norisēm.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ JĀNIS MAULIŅŠ. Pēdas. Rīga 1980, 7. lpp.

² Turpat.

³ Bibliogrāfija. In: Karogs 1981, Nr. 5, 204.–206. lpp., šeit 205. lpp.

⁴ ŽENIJA AŠČUKA, AINA KRAUZE, ANITA UZULNIECE. Filmogrāfija. In: Padomju Latvijas kinomāksla. Rīga 1989, 354.–445. lpp., šeit 410.–411. lpp. Filmas režisors un scenārija autors bija Ēriks Lācis (1938–2005), operators Dāvis Šimanis (1942–2007), galvenajā lomā aktieris Gunārs Cilinskis (1931–1992).

⁵ IVARS AĻĶIS. Pagātnes cīņu lappuses. In: Literatūra un Māksla, 17.04.1981., 11. lpp.

⁶ HARIJS HIRŠS. Vēsture romānā. In: Karogs 1981, Nr. 6, 161.–165. lpp., šeit 164. lpp.

⁷ ILDZE KRONTA. Sūrs laiks un pretrunīgs gājums. Prozaīka Jāņa Mauliņa devums latviešu literatūrai. In: Jaunā Gaita 1989, Nr. 173, jūnijs. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg173/JG173_Kronta.htm (skatīts 05.12.2022.).

⁸ RAIMONDS BRIEDIS. Teksta cenzūras isais kurss: prozas teksts un cenzūra padomju gados Latvijā. Rīga 2010, 153. lpp.

⁹ JEROME DE GROOT. The Historical Novel. London, New York 2010, pp. 93–108.

- ¹⁰ EDGARS ANDERSONS. Latviešu vēsturiskie romāni. In: Ceļa Zīmes 1987, Nr. 63, 117.–136. lpp., šeit 117. lpp.
- ¹¹ Piemēram, sk.: JENNIFER COOKE. *Legacies of Plague in Literature, Theory and Film*. London, New York 2009; PATRICK REILLY. *Bills of Mortality. Disease and Destiny in Plague Literature from Early Modern to Postmodern Times*. New York 2015.
- ¹² GEORGE KURMAN. A Methodology of Thematics: The Literature of the Plague. In: *Comparative Literature Studies* 19, Spring 1982, No. 1, pp. 39–53, here pp. 44–47.
- ¹³ LAURA KREIGERE-LIEPIŅA. Monstri un zīmes, to interpretācija Daniela Hermaņa poēmā *De monstroso partu*. In: SANITA BRIEŽKALNE (atb. red.). *Grāmata un sabiedrība Latvijā līdz 1945. gadam*. Rīga 2019 (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskie raksti, 4 (XXIV)), 202.–222. lpp.
- ¹⁴ INGA VOLKOVA. *Vilkatis Toms*. Priekšvārds filmai. In: *Kino* 1983, Nr. 6, 16.–17. lpp.
- ¹⁵ MAULIŅŠ, Pēdas, 25.–29. lpp.
- ¹⁶ KĀRLIS STRAUBERGS. Vilkaču ideoloģija Latvijā. In: MARĢERS STEPĒRMANIS, ARVEDS ŠVĀBE, TEODORS ZEIDS (red.). *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam 14.VII.1859–14.VII.1939*. Rīga 1940, 98.–114. lpp., šeit 101.–103. lpp.
- ¹⁷ KĀRLIS BREŽĢIS. Baznīcu vizitāciju protokoli. Izraksti par jautājumu: Kristīgās ticības ciņa ar latvju tautas reliģiju. Rīga 1931, 81.–82. lpp.
- ¹⁸ Šeit saskatāma paralēle ar Aleksandra Grīna (1895–1941) romānu dielgijas “Zemes atjaunotāji” (pirmais izdevums 1939. gadā) sižetu, kas norisinās Sēlijā 16. un 17. gadsimta mijā. A. Grīna darbi padomju okupācijas laikā bija aizliegti un lasītājiem oficiāli nebija pieejami.
- ¹⁹ DZIDRA LIEPIŅA. Par ciema novadu Vidzemē. In: ĒVALDS MUGURĒVIČS (atb. red.). *Apcerējumi par Latvijas PSR teritorijas apmetnēm, celnēm un tajās atrasto numismātisko materiālu pirmatnējās kopienas un feodālisma periodā*. Rīga 1978 (Arheoloģija un etnogrāfija, XII), 135.–160. lpp., šeit 144.–155. lpp.
- ²⁰ HIRŠS, *Vēsture romānā*, 164.–165. lpp.
- ²¹ LEONID HELLER. A World of Prettiness: Socialist Realism and Its Aesthetic Categories. In: THOMAS LAHUSEN, EVGENY DOBRENKO (eds). *Socialist Realism without Shores*. Durham 1997, pp. 51–75.
- ²² Sk.: ELISABETH WESSELING. *Writing History as a Prophet. Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam 1991, pp. 42–49; HAROLD OREL. *The Historical Novel from Scott to Sabatini. Changing Attitudes toward a Literary Genre, 1814–1920*. New York 1995, pp. 28–36.
- ²³ EDGARS ANDERSONS. Latviešu vēsturiskie romāni. In: *Ceļa Zīmes* 1982, Nr. 62, 63.–68. lpp., šeit 68. lpp.
- ²⁴ KRONTA, *Sūrs laiks*.
- ²⁵ JĀNIS KALNIŅŠ. Proza. In: VIKTORS HAUSMANIS (atb. red.). *Mūsdienu latviešu padomju literatūra 1960–1980*. Rīga 1985, 14.–35. lpp., šeit 22.–24. lpp.
- ²⁶ MAULIŅŠ, Pēdas, 18.–24. lpp.
- ²⁷ Par demogrāfisko krīzi presē atgādināja arī citi literāti un intelektuāļi, sk.: VILNIS ZARIŅŠ. *Kraukļu un cīruļu laiks*. *Vaļasbrīžu piezīmes par kultūru un dzīvi 1975–1990*. Rīga 1995, 19.–38. lpp.
- ²⁸ Lēmuma sagatavošanas procesu atspoguļo materiāli, kas publicēti dokumentu krājumā: *Migranti Latvijā 1944–1989*. Dokumenti. Sast. un tulk. Jānis Riekstiņš. Rīga 2004, 70.–91. lpp.
- ²⁹ BENEDIKTS KALNAČS. Postkoloniālisms. In: IEVA E. KALNIŅA, KĀRLIS VĒRDIŅŠ (sast.). *Mūsdienu literatūras teorijas*. Rīga 2013, 413.–455. lpp., šeit 431. lpp.
- ³⁰ JĀNIS RUDZĪTIS. *Starp provinci un Eiropu*. *Vestārās* 1971, 11. lpp.
- ³¹ HARIJS HIRŠS. *Vērigāk ieskatīties varoņu dzīvē*. In: *Kino* 1984, Nr. 6, 1.–3. lpp.
- ³² AIVARS TARVIDS. *Varoņstāsts iz sentēvu dzīves*. In: *Literatūra un Māksla*, 15.06.1984., 10. lpp.

- ³³ MAULIŅŠ, Pēdas, 212.–213. lpp.
- ³⁴ Piemēram: No SS un SD līdz... In: Dzimtenes Balss, 19.–25.05.1977., 7. lpp.; JĀNIS DZINTARS. Vilkači Cēsu novadā. In: Padomju Druva, 25.07.1978., 2. lpp.; ZIGMUNDS SKUJIŅŠ. Pēdas ved atmiņās. In: Literatūra un Māksla, 02.06.1978., 16. lpp.
- ³⁵ INDULIS ZĀLĪTE. Galvenās nevardarbīgās pretošanās formas un slēptais nacionālisms kā iekšējā nepakļaušanās padomju režimam Latvijā (70. un 80. gadi). In: Latvijas Vēsture 1997, Nr. 4, 79.–89. lpp.
- ³⁶ BRIEDIS, Teksta cenzūras īsais kurss, 161. lpp.
- ³⁷ PAUL EINHORN. Wiederlegunge Der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens. Rīga 1627.
- ³⁸ MAULIŅŠ, Pēdas, 7.–8. lpp.
- ³⁹ MAIJA LIGERE. Literārais tēls un folkloriskā īstenības uztvere. In: Karogs 1985, Nr. 4, 136.–141. lpp., šeit 140.–141. lpp.
- ⁴⁰ Piemēram: JĀNIS ZEMZARIS. Vilkaču prāvas Vidzemē. In: STEPERMANIS et al., Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam, 115.–140. lpp.
- ⁴¹ Citēts pēc: IVARS AĻĶIS. Tautas pagātne zinātnes un romāna atspulgā. In: Literatūra un Māksla, 01.05.1985., 6.–7. lpp., šeit 7. lpp.
- ⁴² Ibidem.
- ⁴³ GEORG LUKÁCS. The Historical Novel. London 1962. Vairāk sk.: TERIJS ĪGLTONS. Marksisms un literatūras kritika. Rīga 2008.
- ⁴⁴ JĀNIS KALNIŅŠ. Vēstures virzība un tās ilustrēšana. In: KĀRLIS KRAULIŅŠ (sast.). Problēmas un risinājumi. Par latviešu mūsdienu prozu. Rīga 1973, 204.–213. lpp.
- ⁴⁵ IMANTS PIJOLS. Aizgūtnēm cauri gadsimtiem. In: Karogs 1978, Nr. 4, 171.–173. lpp.

SUMMARY

The popularity of the novel “Pēdas / The Tracks” in Latvian society further confirmed by its adaptation into a film “Vilkatis Toms / Werewolf Tom”, reflected the situation in late Soviet socialism, when such literature was created (and also perceived) as a material for shaping national identity and designing collective “historical roots”. The novel continued the tradition of national romanticism in Latvian literature shaped before World War II, modelling it upon the social conditions of its time. Thus, one of the functions of the novel was to maintain and continue the narrative of national resistance in literature, using historical prose techniques: by placing literary images in a notionally authentic environment that demonstrates the subtlety, ingenuity and perseverance of Latvian peasants in fighting to maintain their independence under apparently adverse conditions. “The Tracks” in a certain manner perpetuates the tradition which began before World War II in Latvian historical prose, focusing on the themes of the history of the 17th century; perhaps it was driven by the renewed interest in and re-publishing of some historical novels from the inter-war period Latvian literature, also cast in so-called costume films. Just as relevant to the situation at the time is the theme of escapism, which always accompanies historical prose as a pastime which enables the readers to enter an environment which differs from the present, and thus relieve the nervous system burdened by everyday problems. The novel by J. Mauliņš reflects the historical situation of the 17th century as the background for the plot engendered by the writer’s literary

fantasy, which creates a model of perfect or imagined Latvia – one where we can be ourselves, when the hostile or indifferent outside world leaves us be in peace and does not interfere. This is a static and constant world, whereas the historical events resemble decoration, giving an opportunity to recognise the real trends of the era reflected in the text, and thus facilitating the reader's identification with the people and events depicted in the novel.